

Passie VOOR Bach

Bach en zijn muzikale vrienden

Zondag **8 mei** 2022

De Grote Kerk Enschede

Academiehuis Grote Kerk Zwolle

Ensemble Himmelsburg

Pieter Dirksen klavecimbel en muzikale leiding

Carla Leurs solo viool

Melanie Jansen solo viool 2

WILMINKTHEATER
MUZIEKCENTRUM
ENSCHDEDE

phien

Orkest van
Gelderland
& Overijssel

Bach en zijn muzikale vrienden

Zondag 8 mei 2022

Ensemble Himmelsburg

Pieter Dirksen klavecimbel en muzikale leiding

Carla Leurs solo viool / viool 1

Janne Soerensen viool 1

Melanie Jansen solo viool 2 / viool 2

Kati Tenner viool 2

Marjolein Dispa altviool

Diederik van Dijk cello

Erik Olsman contrabas

Programma

Johann Sebastian Bach (1685-1750)

Overture in F gr. t. BWV 820R (ca. 1708-1710) - (reconstructie: Pieter Dirksen)

Overture - Entrée - Menuet & Trio - Bourrée I & II - Gigue

Georg Philipp Telemann (1681-1667)

Concerto voor 2 violen, strijkers en b.c. in G gr. t. TWV 52:G2 (ca. 1708-1709)

Grave - Allegro - Largo - Presto

Concerto voor viool, strijkers en b.c. in g kl. t. TWV 51:g1 (ca. 1708-1714)

Allegro - Adagio - Allegro

Johann Sebastian Bach

Concerto voor klavecimbel solo in g kl. t. BWV 985 (naar Telemann TWV 51:g1) (1713)

Allegro - Adagio - Allegro

Johann Georg Pisendel (1687-1755)

Concerto voor viool, strijkers en b.c. in F gr. t. Dresden, Schrank II / Mus.2421-O-13

Allegro - Larghetto - Allegro assai

Johann Bernhard Bach (1676-1749)

Overture in D gr. t. (1710-1720)

Overture - Caprice - Marche - Passepieds I & II - Caprice - Air - La Joye - Caprice

De serie *Passie voor Bach* is een co-productie van Wilminktheater en Muziekcentrum Enschede en Phion, Orkest van Gelderland & Overijssel. Ensemble Himmelsburg, dat vernoemd is naar de slotkerk in Weimar waar Bach enkele jaren werkte, is samengesteld uit Phion-musici met een diepe passie voor Bach, aangevuld met violsoliste Carla Leurs en klavecinist en organist Pieter Dirksen, die tevens de muzikale leiding heeft.

Bach - Telemann - Pisendel: vrienden voor het leven

Bach in Weimar

In juli 1708 kwamen de 23-jaar oude Johann Sebastian Bach en zijn kersverse, zwangere echtgenote Maria Barbara met de postkoets aan in Weimar. Een stadje in Thüringen met maar iets meer dan 4700 inwoners die in vakwerkhuzen woonden aan meest ongeplaveide straten en stegen. Ze gaven weinig om het uiterlijk vertoon dat Bach gewend was in de vrije keizerlijke stad Mühlhausen waar hij werkzaam was geweest, maar ze waren erg gesteld op comfort en gezelligheid binnen de muren van hun bescheiden woningen. Te midden van de tamelijk boerse bebouwing stond een imposant paleiscomplex met prachtige barok-geveltjes en torens dat de naam Wilhelmsburg droeg en van waaruit de hertogen van Saksen-Weimar het dagelijks leven van het hele vorstendom bestierden. Bijna een derde van de inwoners van Weimar was op een of andere wijze in dienst van het hof of van het kleine hertogelijke garnizoen. Zo ook Johann Sebastian Bach. Hij werd benoemd tot hoforganist en Cammer-Musicus. Dat hield in dat hij niet alleen het orgelspel verzorgde in de slotkerk van de hertogen, de zogenaamde Himmelsburg waarnaar ons ensemble is vernoemd, maar ook regelmatig optrad als violist en klavecijnist in de grote ovale feestzaal waar de portretten van alle hertogen hingen.

Over de eerste jaren van Bachs verblijf in Weimar - dat uiteindelijk tot 1717 zou duren - weten we betrekkelijk weinig. De nog kleine familie Bach nam zijn intrek in een appartement aan het marktplein van de stad. Tegenwoordig herinnert nog slechts een plaquette (die ook nog eens tien meter te ver naar rechts hangt) aan een muur van een parkeerterrein aan de plaats waar Bachs woning zich bevond. De eerste drie kinderen van Maria Barbara en Johann Sebastian kwamen hier ter wereld.

Franse muziek aan het hof in Weimar

Bach kende de Duitse muziek van illustere voorgangers als Reinken, Buxtehude en Pachelbel natuurlijk heel goed, maar die was inmiddels wel een beetje uit de mode geraakt. Het hertogelijke hof van Weimar, dat op cultureel gebied Lodewijk XIV navolgde, had al sinds de jaren 1690 grote interesse in Franse muziek. Dat is ook te merken aan de klavecimbel- en orgelwerken die de jonge Bach in Weimar schreef. Die vertonen trekken van populaire Franse componisten als d'Anglebert, Marchand en Couperin.

*Schloss Wilhelmsburg te Weimar
zoals het er uitzag voor de brand van 1774*

Bach kon deze muziek intensief bestuderen omdat hertog Ernst August van Saksen-Weimar tijdens een reis naar de Spaanse Nederlanden en Parijs in 1706-1707 veel bladmuziek had aangeschaft. Vooral Overtures (suites van hofdanses voorafgegaan door een opera-overture in de stijl van Lully) waren erg populair in de Duitse vorstendommen. Georg Philipp Telemann zou maar liefst 140 *Ouvertüren* nalaten voor instrumentale ensembles in uiteenlopende bezettingen.

Een van de vroegste pogingen van Bach om zich de Franse stijl eigen te maken treffen we aan in de ***Ouverture in F groot*** voor klavecimbel, BWV 820. Hoewel sommige musicologen stellen dat het hier gaat om een transcriptie van een Duitse compositie in Franse stijl voor een instrumentaal ensemble, zijn de meeste deskundigen het er over eens dat het hier een originele compositie van de jonge Bach betreft. Omdat het er op lijkt dat Bach bij het schrijven een heuse 'orkestsuite' voor ogen stond, heeft Pieter Dirksen speciaal voor Ensemble Himmelsburg een reconstructie gemaakt voor een uitvoering met meerdere instrumenten.

Italiaanse muziek aan het hof - Bach's muzikale vrienden

Ongeveer gelijktijdig met de komst van Bach naar Weimar ontdekte het hof aldaar de Italiaanse solo- en groepsconcerten van Vivaldi en Corelli. In 1709 kreeg de jonge Bach in Weimar bezoek van de 21-jarige violist Johann Georg Pisendel. Deze rijzende ster had in het Beierse Ansbach les gehad van de Italiaanse kapelmeester Torelli en was nu op doorreis naar Leipzig en Dresden voor verdere studie. Hij bracht

Bach op de hoogte van de allernieuwste muzikale trends uit Italië. Bach liet Pisendel op zijn beurt kennismaken met de muziek van zijn goede vriend Telemann, die op dat moment als kapelmeester gestationeerd was in Eisenach, de geboortestad van Bach. Hij schonk Pisendel een afschrift dat hij maakte van Telemanns gloednieuwe ***Concerto in G groot voor twee violen TWV 52:G2***, dat vandaag op het programma staat. Bach en Pisendel hebben het ongetwijfeld samen gespeeld, wellicht tijdens een concert voor de hertog. In 1983 werden de door Bach geschreven partijen van dit concert teruggevonden in de bibliotheek van Dresden, de stad waar Pisendel tussen 1712 en zijn dood in 1755 werkzaam was.

Pisendel, die vanaf 1709 ook regelmatig op bezoek ging bij Telemann, kreeg in 1716 toestemming van de keurvorst van Saksen om te gaan studeren bij Antonio Vivaldi in Venetië. Hij nam uit Italië een ongelooflijke hoeveelheid composities mee, waaronder vele werken van Vivaldi die speciaal voor hem en de hofkapel in Dresden werden gecomponeerd. Pisendel zag zichzelf in de eerste plaats als violist en liet slechts weinig eigen composities na.

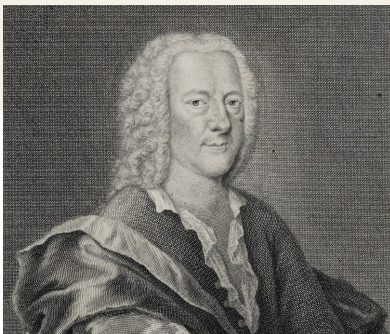

Van zijn twaalf overgeleverde vioolconcerten staat vandaag het **Concerto in F groot** op het programma. Het laat zien dat Pisendel een fenomenaal violist was. Wanneer het precies ontstond is niet duidelijk, maar het is overduidelijk geschreven in de stijl van Vivaldi en heeft een fraaie Italiaanse *Siciliano* als middendeel.

Johann Bernhard Bach, een achterneef van Johann Sebastian, was werkzaam als organist van de stadskerk van Eisenach en als klavecijnist aan het hof in de periode dat Georg Philip Telemann daar kapelmeester was. Toen Telemann in 1712 naar Frankfurt vertrok, volgde Johann Bernhard hem op als muzikaal leider van de herto-

gelijke kapel. Van Johann Bernhard, die regelmatig met Johann Sebastian Bach contact zal hebben gehad, is bekend dat hij in Eisenach '*viel schöne nach dem Telemannische Geschmacke einge-richtete Ouvertüren gesetzt hat*'. Het is dus spijtig dat van zijn werk zo weinig bewaard is gebleven: een handvol stukken voor klavecimbel en orgel en vier ouvertures voor instrumentaal ensemble. Drie daarvan, waaronder de **Ouverture in D groot** die u vandaag kunt beluisteren, zijn tot ons gekomen uit de nalatenschap van Carl Philipp Emanuel Bach, die ze op zijn beurt van zijn vader Johann Sebastian had geërfd, die ze in Leipzig in 1730 met het Collegium Musicum heeft uitgevoerd.

Georg Philipp Telemann
door Georg Lichtensteger, ca. 1745

Johann Georg Pisendel door anonieme kunstenaar,
tekening uit de nalatenschap van C. Ph. E. Bach

Bach zal Telemann tot zijn vertrek in 1712 naar Frankfurt regelmatig hebben ontmoet en ze zullen vrijwel zeker samen hebben gemusiceerd, getuige een brief van Carl Philipp Emanuel Bach aan Bachs eerste biograaf Johann Nikolaus Forkel uit 1775: *'In seinen jungen Jahren war er oft mit Telemannen zusammen, welcher auch mich aus der Taufe gehoben hat. Er schätzte ihn, besonders in seinen Instrumentalen Sachen sehr hoch.'* Het is overigens onzeker of Telemann in maart 1714 persoonlijk in Weimar was om als peetvader op te treden bij de doop van Carl Philipp Emanuel, maar dat ze muziek bleven uitwisselen is duidelijk. In de zomer van 1713 bewerkte Bach Telemanns **Concerto in g-klein TWV 51:g1** voor klavecimbel solo (BWV 985). Beide versies kunt u tijdens dit concert beluisteren. De bewerking ontstond op verzoek van de jonge prins Johann Ernst van Saksen-Weimar. Deze muzikaal zeer getalenteerde

telg uit het hertogelijk geslacht had tijdens zijn studiereis in 1712 naar Utrecht en Amsterdam veel gedrukte muziek van Italiaanse componisten als Vivaldi en Marcello meegenomen. Tot zijn vroegtijdige dood in 1715 op 19-jarige leeftijd, kreeg hij les van Bach, die ook een aantal van zijn vioolconcerten voor orgel en klavecimbel bewerkte.

Toen Bach in 1750 overleed schreef de vier jaar oudere Telemann een sonnet ter nagedachtenis aan zijn muzikale vriend, waarin hij diens onovertroffen orgelkunst memoreert maar ook de talloze werken die hij met zijn pen - tot lust en afgunst van zijn tijdgenoten - aan het notenpapier toevertrouwde. Johann Georg Pisendel zorgde er voor dat dit gedicht ook in Dresden in een tijdschrift werd afgedrukt. Bach, Telemann en Pisendel: muzikale vrienden voor het leven.

Ben Coelman, 2022

Orkest van
Gelderland
& Overijssel

Passie voor Bach 2022-2023!

Ook in nieuwe seizoen weer een prachtige Passie voor Bach serie van vier concerten. Vanaf augustus meer informatie hierover op phion.nl, wilminktheater.nl en zwolsetheaters.nl